

Макаренко П. В., кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри прикладної психології, навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій Харківського національного університету внутрішніх (м. Харків)
Ступакова О. В., викладач кафедри прикладної психології навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій Харківського національного університету внутрішніх (м. Харків)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОГО ОТОЧЕННЯ

Стаття присвячена вивченню сфери ставлень особистості чоловіків і жінок, працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ. Проведене емпіричне дослідження показало, що слідчі одночасно прагнуть до того, щоб усі сторони життя були збалансовані, спрямовані на встановлення позитивних відносин в різних сферах соціальної взаємодії та реалізації своєї соціальної ролі. Ключові слова: особистість, чоловік-слідчий, жінка-слідчий, система ставлень, професійна діяльність.

Статья посвящена изучению системы отношений личности мужчин и женщин, работников следственных подразделений органов внутренних дел. Проведенное эмпирическое исследование показало, что следователи ОВД стремятся к гармонизации всех сторон жизни и установлению позитивных отношений в разных сферах социального взаимодействия и реализации своей социальной роли.

Ключевые слова: личность, мужчины-следователи, женщины-следователи, система отношений, профессиональная деятельность.

The article is devoted to the research of the system of personal relations of men and women-investigators within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The conducted empirical research has shown that investigators aspire to harmonize all aspects of life, establish positive relations in different spheres of social interaction and implement their social role. Key words: personality, men-investigators, women-investigators, system of relations, professional activity.

Сучасна наука має досить велику методологічну основу щодо розробки різноманітних підходів відносно вивчення особистості слідчого та розвитку його професійної успішності. Проте питання гендерного аспекту ставлення працівників слідчих підрозділів ОВС до соціально-професійного оточення, оптимізації системи ставлень, що обумовлюють рівень професіоналізму працівника слідчих підрозділів, вимагає більш поглибленого теоретичного та емпіричного вивчення.

У вітчизняній психології питання, що стосуються професіоналізму особистості, висвітлювалися О.О. Бодальовим, Л.С. Виготським, А.О.Деркачем, В.Г. Зазикіним, Є.О. Клімовим, Н.В. Кузьміною, О.М. Леонтєвим, С.Л. Рубінштейном.

Питанням оптимізації слідчої діяльності присвячені роботи О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, Н.Л. Граната, В.Д. Берназа, В.О. Коновалової, В.Л. Васильєва, Ф.В. Глазиріна, Д.П. Котова, О.Р. Ратінова, О.М. Столяренка, О.В. Тімченка, Ю.В. Чуфаровського, О.Є. Ямпольського, Попової Г.В., Мілорадової Н. Е., Коваличишиної Н.І. та ін.

Професійна майстерність пов'язана із особливою формою ставлення людини до себе та до різних аспектів дійсності, тобто із системою ставлень працівника.

Ставлення у психології особистості - це система зв'язків людини зі світом та іншими людьми, яка виступає складовою частиною її свідомості і самосвідомості.

Ставлення є основною категорією в теорії характеру особистості С.Д. Максименко.. В основі цієї теорії лежать ідеї В.М. М'ясищева, Мерліна О. Ф. Лазурського про класифікацію особистості згідно з типами її ставлення до оточуючої дійсності [2].

Основні положення психології ставлень полягають у тому, що особистість, психіка і свідомість людини у кожен момент є єдністю відображення об'єктивної дійсності і ставлення людини до неї. Психологічні ставлення людини виступають як цілісна система індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності: з явищами природи і світом речей, з людьми і суспільними явищами; особистості з самою собою як суб'єктом діяльності.

Ця система ставлень формується в процесі інтеріоризації досвіду взаємодій з іншими

людьми в умовах соціального оточення. Під впливом особливостей професійної діяльності відбуваються зміни в системі ставлень, які знаходять свій прояв у трудовій поведінці, службових та неформальних стосунках з колегами, а також у повсякденному житті.

Проведені дослідження свідчать, що курсанти – майбутні слідчі, вже під час навчання відрізняються від своїх однолітків, що навчаються в цивільних навчальних закладах, наявністю сформованих професійних звичок, які проявляються в інтересах, потребах, ставленні до праці, дисциплінованості, манерах поведінки, фізичній зовнішності. Це свідчить на користь того, що система ставлень набуває своїх особливостей під впливом професійної діяльності [3].

Актуальність дослідження гендерного аспекту системи ставлень працівників слідчих підрозділів ОВС визначається збільшенням кількості жінок серед особового складу органів внутрішніх справ, особливо в слідчих підрозділах. Дослідження гендерних особливостей системи ставлень працівників ОВС не проводилось, недостатнє їх теоретичне й практичне вивчення й обумовило вибір теми нашого наукового дослідження

Об'єктом дослідження є система ставлень особливості.

Предметом дослідження гендерні особливості системи ставлень особистості працівників слідчих підрозділів ОВС.

Метою роботи є виявлення гендерних особливостей системи ставлень працівників слідчих підрозділів ОВС, на різних стадіях професіоналізації.

Задачі дослідження:

1. Вивчити гендерні аспекти ставлень до себе та до інших працівників слідчих підрозділів ОВС на різних етапах службової діяльності.

2. Дослідити гендерні особливості ставлення до професійної діяльності працівників слідчих підрозділів ОВС у процесі професіоналізації.

Для розв'язання поставлених завдань як основні методи дослідження використовувалися: тест Куна «Хто Я?», проєктивна методика «Ставлення до інших», «Діагностика мотиваційної структури особистості» Е. Мільмана; *методи математичної статистики* – t-критерій Стюдента, ϕ –критерій кутового перетворення Фішера.

Результати дослідження. Ставлення до себе розкривається через показники самовизначення та самосприйняття, які були поділені на чотири категорії: А) фізичне Я (сприйняття себе як об'єкта в часі та просторі, який не наділений характеристиками поведінки та відношення до інших); Б) соціальне Я (ставлення до себе як до об'єкта соціального

світу, який залучений в структуровані ситуації взаємодії і пов'язаний з іншими за допомогою норм, прав і обов'язків, обумовлених тією або іншою соціальною роллю); С) рефлексивне Я (сприйняття себе як об'єкта власної рефлексії, з точки зору індивідуального стилю поведінки та характеристик особистості, які переживаються людиною як суб'єктивно значимі); Д) трансцендентальне Я (сприйняття себе, абстраговане від будь-якої конкретної соціальної ситуації та інших суб'єктів).

Необхідно відмітити, що випробувані усіх груп слідчих обох статей позначали свою стать на самому початку списку. Це говорить про сформованість позитивної статевої ідентичності, певне різноманіття ролевої поведінки, прийняття своєї привабливості як представника статі, та дозволяє робити сприятливий прогноз відносно успішності встановлення і підтримки партнерських взаємовідносин.

Отримані дані свідчать про середній рівень рефлексії випробуваних щодо власних індивідуальних особливостей, завищену самооцінку, занадто високий рівень домагань. Так, опитувані схильні сприймати себе через такі самовизначення: «добра», «розумний», «професіонал» тощо. Зауважимо, що у жінок-слідчих від 5-ти до 10-ти років служби виявлені негативні характеристики відносно себе («погана матір», «невдаха», «ледарка» тощо). Це може бути пояснено особливостями життєвої кризи, яку жінки переживають гостріше, ніж чоловіки, в силу неможливості поєднати соціальні ролі в даний період життя.

Констатовано суттєві відмінності в обсязі відповідей щодо професійної ідентифікації у чоловіків та жінок. У більшості жінок-слідчих перших 10-ти років служби не виражена ідентифікація з професійними ролями, але їм притаманний широкий репертуар ролей, не пов'язаних з професійною діяльністю, тобто вони схильні визначати себе через соціальні ролі, не пов'язані з професією (наприклад, «мати», «сестра», «подруга» тощо). Чоловіки-слідчі більшою мірою визначають себе через належність до своєї професійної групи і характеризують себе переважно за допомогою професійно-важливих характеристик (наприклад, «слідчий», «товариш по службі», «колега» тощо).

Слід зауважити, що виявлена нормативність результатів, яка вказує на адекватне самовизначення себе працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, високий рівень розвитку, оптимальну саморегуляцію поведінки і діяльності в системі міжособистісних відносин, у службовому колективі, у суспільстві в цілому.

Для виявлення особливостей ставлення до інших чоловіків і жінок, працівників слідчих підрозділів ОВС в процесі професіоналізації.

Питання психології

Для досягнення мети була обрана психодіагностична методика: проєктивний тест «Ставлення до Іншого» Ю.В. Александрової [1]. Обрана методика призначена для діагностики емоційно-ціннісного ставлення до іншої людини і ґрунтується на теоретичних положеннях концепції ставлень особистості, розробленою В.Н. Мясіщевим, згідно з якою, психологічна структура ставлення до інших включає в себе чотири компонента:

I. Потреба в Іншому. За визначенням В.М. Мясіщева, потреба в іншому – це «конативна тенденція оволодіння іншою людиною». Він розрізняє дві основні потреби: потреба в спілкуванні (Пс) і потреба в спільній діяльності (Пд). Потреба у спілкуванні стимулює, підтримує і спрямовує діяльність людини зі спілкування з іншими людьми

II. Інтерес до Іншого. За визначенням В.Г. Іванова, інтерес – це «... активне емоційно-пізнавальне ставлення до іншої людини». Александрова Ю.В. розрізняє два види інтересу

до іншого: інтерес до особистісної сфери, тобто до переживань, почуттів, неповторної своєрідності (Io), та інтерес до інтелектуальної сфери, тобто до знань, вмінь, досвіду (Ii).

III. Емоційне ставлення. За описом В.М. Мясіщева, у людини воно «...виявляється у прихильності, любові, симпатії та їх протилежностях – неприязні, ворожнечі, антипатії». В даній методиці розділено емоції за знаком без врахування модальності на дві групи: позитивні (Еп) і негативні (Ен) емоції.

IV. Оцінне ставлення. В.М. Мясіщев визначає його як «...процес зіставлення дій і поступків із зразками». Кілька розширюючи це визначення, виділимо два види оцінних ставлень: оцінка вчинків (Ов) і оцінка якостей (Оя) іншої людини.

Результати дослідження особливостей ставлень до інших чоловіків і жінок, працівників слідчих підрозділів ОВС в процесі професіоналізації представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Особливості психологічної структури ставлення до інших в групах досліджуваних працівників слідчих підрозділів ($X \pm \delta$, балів)

Компоненти	чоловіки (1-5 років)	жінки (1-5 років)	чоловіки (6-10 років)	жінки (6-10 років)	чоловіки (11 і > років)	жінки (11 і > років)
Потреба в спілкуванні (Пс)	11,48±1,74	10,93±1,70	9,55±1,40 **	6,43±1,67 **	10,50±1,59 **	6,93±10,70 **
Потреба в спільній діяльності (Пд)	8,3±1,32 *	7,03±0,95 *	5,6±0,98 *	4,88±0,99 *	4,4±0,90	4,13±0,91
Інтерес до особистісної сфери (Io)	7,10±0,71	7,10±0,78	5,18±0,75	5,10±1,19	3,73±0,94	3,53±1,06
Інтерес до інтелектуальної сфери (Ii)	2,00±1,01 **	4,88±0,72 **	2,90±0,96	2,23±1,54	5,45±0,64	4,00±1,56
Позитивне емоційне ставлення (Еп)	10,01±1,50	10,58±1,53	6,18±1,24 *	5,53±1,09 *	4,15±0,86 **	7,53±1,30 **
Негативне емоційне ставлення (Ен)	5,10±1,06 **	8,30±1,09 **	4,65±1,25 **	8,00±1,22 **	4,40±1,78	6,70±1,84
Оцінка вчинків (Ов)	3,23±0,83	2,68±1,38	5,08±0,69	4,18±1,55	6,63±0,68	6,08±0,97
Оцінка якостей (Оя)	6,10±0,71	7,48±1,38	4,48±0,92	5,48±1,43	3,73±1,54	3,15±1,95

Примітка: ** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$;

Аналіз даних, які наведені у таблиці і рисунках, показує, що потреба в спілкуванні найбільш виражена у чоловіків-слідчих перших п'яти років служби (середній бал по групі 11,48±1,74), далі вона дещо зменшується (9,55±1,40), і у чоловіків зі стажем служби більше 11 років знову стає вагомою (10,5±1,59). Аналогічну картину ми спостерігаємо і у жінок-слідчих. Потреба в спілкуванні в них виявилася дещо нижча, ніж у чоловіків (середній бал по групі жінок-слідчих строком служби до 5-ти років склав 10,93±1,70, зі стажем від 6-ти до 10 років - 6,43±1,67, і більше 11-ти років - 6,93±10,70). Виявлені достовірні розбіжності між групами чоловіків-слідчих і жінок-слідчих зі стажем роботи від 6-ти до 10-ти років і від 11-ти років і вище при $p \leq 0,01$.

Потреба в спільній діяльності зменшується зі строком служби у слідчих обох статей.

Причому у чоловіків-слідчих зі стажем 11 і більше років потреба в спільній діяльності зменшується майже удвічі у порівнянні з молодими слідчими (8,3±1,32 та 4,4±0,90 відповідно). Таким чином, потреба в іншому найбільш спостерігається у молодих слідчих, як жінок, так і чоловіків. По мірі занурення у професію ця потреба дещо знижується, проявляються менше прагнення брати участь у спільних діях, прагнення збільшити дистанцію між собою та оточуючими. Це пояснюється придбанням досвіду, самодостатності, умінням справлятися самому, без сторонньої допомоги, тобто становленням слідчих як професіоналів, які самостійно, безпомилково й успішно виконують професійні функції. Виявлені достовірні розбіжності між групами чоловіків-слідчих і жінок-слідчих зі стажем роботи від 1 року до 5-ти і від 6-ти до 10-ти років при $p \leq 0,05$.

Питання психології

Дослідження за методикою Мільмана дало змогу розв'язати стереотипне уявлення про чоловіків, як таких, які «живуть тільки професією» і орієнтовані на задачу, а жінок як таких, які «живуть тільки домівкою» і орієнтовані на взаємовідносини. Аналіз середніх балів за результатами опитування як у чоловіків, так і у жінок слідчих на різних стадіях професіоналізації виявив врівноваженість системи ставлень «робота – дім», що свідчить про те, що слідчі спрямовані на встановлення позитивних відносин в різних сферах соціальної взаємодії та реалізації своєї соціальної ролі.

Слідчі жіночої статі більше прагнуть до спілкування, ніж вибірка чоловіків, які більше прагнуть до загальної активності. Вони намагаються частіше вступати в комунікативні відносини, цим самим збагачувати рівень освітніх знань, виходячи на нові ступені. Загальна активність у чоловіків є наслідком того, що вони завжди знаходяться в стані активної напруги та відповідальності за свою сім'ю, роботу тощо. Причиною меншого прояву даної характеристики у жінок може являтися недостатня кількість вільного часу, напруженість роботи. Показники комфорту та життєзабезпечення свідчать про прагнення чоловіків побути з родиною або друзями після робочого дня та відпочити душевно, що буде в майбутньому впливати на продуктивність та плідність роботи.

При проведенні дослідження виявлено, у жінок, працівників слідчих підрозділів, виявлені неоднозначні типи мотиваційного профілю, скоріше за все, це обумовлено статтю досліджуваних. Відомо, що жінки, маючи більш гнучкий профіль особистості, ніж чоловіки, в залежності від життєвих обставин можуть змінювати свою мотивацію. Загальні мотиви особистості жінок-слідчих на всіх стадіях професіоналізації трансформуються у робочі або життєві. Зауважимо, що по мірі занурення жінок-слідчих у професійне середовище значущість спонукальних мотивів, особливо спілкування, знижується. На це вказує

порівняльний аналіз середніх балів усіх груп досліджених нами жінок-слідчих.

Крім цього слід зазначити, що серед жінок-працівників міліції слідчих підрозділів є спостереження таких явищ, як набрання по певним компонентам низьких балів, що може пояснюватися неповажним станом до дослідження.

Висновки.

1. Процес професіоналізації змінює систему ставлень особистості. Ці зміни стосуються в першу чергу, як емоційно-ціннісного ставлення до себе, так і ставлення до оточуючих - потреби в спілкуванні і діяльності з іншими, інтересу до особистості іншого, емоційного ставлення до іншого, оцінного ставлення іншої людини.

2. У процесі професіоналізації міняється відношення до оточення, в тому числі й до роботи, яка негативно впливає на ставлення до людей. Таким чином, можливо припустити, що, якщо для жінок професійна сфера менш значуща, ніж для чоловіків, отже і відбиток на ставлення до людей менш виражений в процесі професіоналізації.

3. Під впливом професійної деформації, слідчі працюють за так званим шаблоном, не враховують особистісні індивідуальні особливості, не вникають у зміст кожної проблеми. Цей професійний шаблон не дозволяє більш глибоко, детальніше різнобічно оцінити вчинок, ситуацію. Цим і пояснюється такі зміни в оцінному ставленні до інших.

Таким чином, спостерігається динаміка ставлень працівників слідчих підрозділів ОВС до соціально-професійного оточення.

Отримані результати є відбиттям існуючої в даний момент дійсності в країні й у правоохоронних органах зокрема. Те, що слідчі, як і чоловіки так і жінки дещо нехтують професійними обов'язками та суспільним визнанням, можна пояснити тим, що в робітниках ОВС спрацьовує психологічний механізм захисту (витиснення) на негативний імідж правоохоронної системи в цілому і її окремих представників, що вже давно склався в суспільстві.

Література

1. Александрова Ю.В. Методики диагностики отношений взрослого человека: роли, позиции, нравственная сущность : методическое пособие / Ю.В. Александрова. – Воронеж : МОДЭК, 2008. – 96 с.
2. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі: [В 2т.]; Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. / С.Д. Максименко. - К.: Форум, 2002.- 435 с.
3. Харченко С.В. Самоактуалізація та особистісна зрілість як фактори успішної соціально-психологічної адаптації курсантів – першокурсників до умов навчання у вузі системи МВС / С.В. Харченко // Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС: Матеріали науково-практичної конференції. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – с. 79–83.